

İKİNCİ Dünya Savaşı ve Türk Dünyası

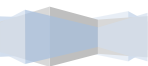
Yay. Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu – İlyas Kemaloğlu

İstanbul, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB), 2016, 386 sayfa, ISBN: 978-605-65863-2-3

Ayten ÇELEBİ*

Dünya tarihinin belki de en büyük, en kanlı savaşıdır II. Dünya Savaşı. Hakkında sayısız sinema filmi ve belgeseller çekilmiş; makaleler, kitaplar yazılmış; birçok farklı türde sanat eserine konu olmuş; ona olan ilgi hiçbir zaman kaybolmamıştır. Üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen hala bilinmeyenleri gün ışığına çıkan, araştırılan, hakkında konuşulan, düşünülen bir savaştır ve böyle olmaya da devam edecektir hiç kuşkusuz. Nedenleriyle, cepheleriyle, sonuçlarıyla, kayıplarıyla, ilkleriyle, kahramanlarıyla, canileriyle, trajedisiyle, sayısız açıdan en ince ayrıntılarıyla yazılmış, çizilmiş, konuşulmuştur. Ancak bu savaşla ilgili eserler genel olarak incelendiğinde, cephelerde ve cephelerin gerisinde bu savaşı tüm ağırlığıyla yaşayan Türk dünyası hakkında müstakil bir çalışmanın varlığına

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Yüksek Lisans öğrencisi, aytencelebi@hotmail.com

maalesef rastlayamayız. Türk Dünyası Belediyeler Birliği tarafından yayımlanan işte bu eser,proje yürütücülerinin de önsözde belirttiği üzere,bu konudaki boşluğu doldurmak amacıyla ortaya çıkan, bu büyük savaşı Avrupa'dan Çin'e kadar birçok farklı coğrafyada yaşayan Türk halkları açısından değerlendiren ilk çalışma olması açısından müstesna özelliktedir.

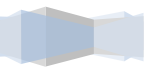
Daha önce Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından yayımlanan *Türk Dünyasında Sürgün ve Göç** adlı eserin yayına hazırlanmasında birlikte çalışan Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu ve Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu'nun yine birlikte yayına hazırladıkları *II. Dünya Savaşı ve Türk Dünyası* adlı bu eserde, kendi alanında uzman, Türk dünyasının çeşitli coğrafyalarına mensup araştırmacılar tarafından yazılan 20 makale bulunmaktadır. Bu makalelerde Sovyetler Birliği dâhilindeki Türk halkları ayrı ayrı ele alınarak incelenmekte, bunlardan başka Doğu Türkistan, Kıbrıs, Doğu Avrupa, Ortadoğu gibi farklı coğrafyalarda yaşayan Türklerin savaştaki rolleri, savaşa katkıları ve bu savaştan nasıl etkilendikleri değerlendirilmektedir. Bunun yanında makalelerde bu halkların tarihleri, kültürleri, önemli isimleri, Rusya/SSCB ve adı geçen diğer devletlerin savaş öncesi ve savaştaki politikaları gibi birçok farklı bilgiyi de bulabiliyoruz. Bu özelliğiyle savaşı tüm boyutlarıyla değerlendirmemizi sağlamanın yanında okuyucunun ufkunu genişletmesine de katkı sağlıyor.

Daha önce de Türk dünyası ile ilgili çok değerli çalışmalar yayımlayan†Türk Dünyası Belediyeler Birliği tarafından “toplumsal tarih belleğinin oluşmasında öncü niteliğinde bir eser” olarak lanse edilen *II. Dünya Savaşı ve Türk Dünyası* prestij kitabı (A4) boyutlarında, 1. hamur kağıda basılı383 sayfadan oluşmaktadır. Baskı kalitesi, cildi, göz alıcı kapak ve sayfa tasarımları, görsel açıdan zenginliği eseri ilk elimize aldığımızda dikkat çekici unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Her makalenin başında ilgili coğrafyanın tam sayfa bir haritasının bulunmasının yanında makalede değinilen konu ve kişilerle ilgili birçok renkli ve siyah-beyaz harita, fotoğraf, gazete ve dergi kupürü, vs. bulunan eser bu anlamda da okuyucunun ilgisini çekecek niteliktedir. Türk Dünyası Belediyeler Birliği'nin eseri kendi internet sitesinde pdf dosya şeklinde‡ her kesimden okuyucunun hizmetine sunması esere rahatlıkla ulaşabilmesi açısından yarar sağlamaktadır. Eser farklı kişiler tarafından kaleme alınmış olsa da genel anlamda her kesimden okuyucu kitlesinin anlayabileceği üsluplarda olduğunu söylemek mümkündür. İki makalenin çevirilerini yapan Dr. Abdrasul İsakov da aynı kapsamda değerlendirilebilir. Farklı uzunluklardaki makalelerdeara başlıklar kullanılıp bazılarında istatistikî bilgilere çokça yer verildiği, bazılarında konunun arka planının da ayrıntılarıyla açıklandığı görülürken her makalenin sonunda verilen kaynakçalar,araştırmacıların ve konulara ilgi duyanların daha derinlemesine bilgi edinmesine olanak sağlayacaktır.

*Türk Dünyasında Sürgün ve Göç, Yay. Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu-İlyas Kemaloğlu, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

† Yayın listesi için bkz. http://www.tdbb.org.tr/?page_id=4001&lang=tr

‡ <http://www.tdbb.org.tr/tdbb/wp-content/uploads/2016/06/ikinci-dunya-savasi-ve-turk-dunyasi-web.pdf>

İdil-Ural bölgesindeki Türklerin ele alındığı ilk makalenin yazarı Prof. Dr. İskender Gilyazov, bölgenin çok uluslu bir yapıya sahip olduğunun ve etnik açıdan birbirleriyle karışmış halklardan oluştuğunun altını çizmekte, savaşı Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan bütün halkların ortak trajedisi olarak değerlendirmektedir. Makaleden Tataristan'dan cepheye çok sayıda asker gönderilmesinin yanı sıra bölgenin Kızıl Ordu'nun ekonomik ve askerî rezerv bölgelerinden biri hâline getirildiğini de öğreniyoruz. Bölgeden cepheye büyük miktarlarda ve çeşitlilikte silah, cephane ve ekipman gönderilmiş, bunu sağlamak için de sanayide üretim % 219 oranında arttırılmıştır. O yıllarda Tataristan'da petrol bulunmuş, bu avantajlı durum sadece savaş yıllarında değil, savaş sonrasında da cumhuriyetin sanayi alanında kalkınmasına büyük katkı sağlamıştır. İdil-Ural'da bulunan diğer Türk cumhuriyetlerinin durumları da Tataristan gibidir.

Savaş yıllarında Başkurdistan'a SSCB'nin birçok bölgesinden fabrikalar ve bazı askerî akademiler nakledildi, yerli sanayi geliştirildi. Başkurdistan'da da yeni petrol yatakları bulundu, yeni sanayi işletmeleri ortaya çıktı. Tataristan ve Başkurdistan'dan farklı olarak askerî harekât tehdidi ile karşı karşıya kalan Çuvaşistan savaş yıllarında bombalandı. Makalede İdil-Ural halkının hem cephede hem cephe gerisinde savaş için verdikleri büyük mücadeleden ayrıntılarıyla bahsedilmesinin yanında önemli bir konuya daha değinilmektedir. O da Almanya'nın savaş yıllarında Türklerin de dâhil olduğu SSCB'nin çeşitli halklarından oluşturduğu askerî birlikler konusudur. Savaşın uzamasıyla birlikte esirlerden ve yapılan propaganda ile SSCB halkı ve Kızıl Ordu mensuplarından oluşturulan Doğu lejyonları arasında İdil-Ural Lejyonu da bulunmaktaydı. Ancak "güvenilmez" olarak nitelendirdikleri bu lejyonun Almanları planlarını gerçekleştirme hususunda hayalkırıklığına uğrattığını makalenin son bölümlerinden öğrenmekteyiz.

Eserde Doç. Dr. Giray Saynur Derman tarafından yazılan II. makale savaş sırasında Kırım Türklerinin siyasî faaliyetlerini içermektedir. Savaşın başında Kırım Türklerinin Rus esaretinden kurtulmak için Almanları bir kurtarıcı gibi gördüğünü dile getiren yazar, durumun hiç de düşünüldüğü gibi sonuçlanmadığını, makalesinde konuyu savaşın çok öncesinden, I. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren Kırım Türklerinin durumunu ve siyasî faaliyetlerini ele alarak incelemektedir. Yazara göre ne şekilde olursa olsun Rus hâkimiyetinden kurtulmak ve bağımsız bir Kırım devleti kurmak isteyerek Almanlarla işbirliği içerisine giren Kırım Türkleri bu dönemde acıların en büyüğünü yaşayan halklardan biri olmuştur. Almanlar Kırım'ı işgal etmelerinin ardından burada kurdukları idarede ve siyasî meselelerde Kırım Türklerine güvenmemiş, yönetimdeki görevlere ağırlıklı olarak Rusları getirmişlerdi. Bu dönemde Kırım Türklerine sadece dinî ve kültürel hayatta bazı serbestiler sağlanmış, idarî, sosyal ve siyasî hayatta herhangi bir hak tanınmamıştı. Neticede Kırım Türkleri iki ateş arasında kalmış, Rusların yeniden Kırım'a hâkim olmalarından sonra vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle buradaki Türklere çok ağır baskılar uygulanmış ve en sonunda 18 Mayıs 1944 tarihinde bir gece içerisinde Kırım Türkleri Kırım'dan topyekûn sürgün edilmişlerdir. Sürgün edilen yüzbinlerce Türk'ün çoğu sürgün esnasında ya da sürgündeki kötü şartlardan dolayı hayatlarını kaybetmişlerdir.

Sürgünün yanı sıra Kırım'daki Türk kültürünün izleri de Sovyet yönetimi tarafından silinmeye çalışılmış, Kırım bu anlamda büyük bir tahribata uğramıştır. Burada göz ardı edilen, savaş yıllarında Kırım'da Almanlarla çeşitli ilişkiler içerisinde giren Türklerin haricinde, büyük bir kesimin tam aksine Kızıl Ordu içerisinde ve çete hareketi saflarında Almanlara karşı silahlı mücadeleye katılmış olmalarıdır. Kırım Türklerinin öz vatanlarına dönüş mücadeleleri günümüzde de devam etmektedir.

Dr. Liasan Şahin tarafından yazılan bir sonraki makale “II. Dünya Savaşı ve Sibiry Türkleri” başlığını taşımaktadır. Yazarın belirttiği üzere elde edilen bilgiler ışığında Sibiry'daki Türk topluluklarının hepsi cepheye asker göndermiş ve bunların önemli bir kısmı hayatını kaybetmiştir. O dönemde Sovyet vatandaşı olmayan Tuvalar da Almanya'ya savaş ilan etmiş ve Sovyetler Birliği'ne büyük miktarda maddî yardım sağlamışlardır. Savaş sonrasında da Tuva Halk Cumhuriyeti Meclisi SSCB'ye dâhil olma kararı almıştır. Yazara göre savaşın Sibiry Türklerine hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Yaşanan kayıplar neticesinde demografik ve toplumsal değişimlerin yanı sıra savaş sonrasında ağır sanayi gelişimine öncelik veren Sovyet yönetiminin kırsal kesime büyük baskı kurması sosyo-ekonomik açıdan büyük kayba uğrayan bu kesim üzerinde çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bunun yanında savaş döneminde batıdan nakledilen sanayi tesisleri ve uzman işgücünün savaş sonrasında bölgede kalmaya devam ederek Sibiry'nın kalkınmasına katkıda bulunması ve Sibiry'da önemli altyapı çalışmalarına girişilmesi savaşın bölgeye getirdiği olumlu sonuçlardan olmuştur. Aynı şekilde nakledilen bilimsel, kültürel kurum ve kuruluşlar bölgedeki eğitim ve kültürü, bilimsel çalışmaları geliştirmiş, Sibiry'nın SSCB'nin diğer bölgeleri ile yakın temaslar kurmasına, dış dünya ile irtibata geçebilmesine olanak sağlamıştır.

“İkinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya” makalesini kaleme alan Prof. Dr. Ufuk Tavkul'a göre savaşın en önemli sebeplerinden biri Hitler'in Bakü petrollerine göz dikmesidir. Bu amaçla hareket eden Almanlar Kafkasya'yı işgale girişerek 21 Ağustos 1942'de Kafkasların en yüksek noktası Elbruz Dağı'na kendi bayraklarını diktiler. Yerli halka dinî ve siyasî açıdan özgürlük tanıdığını söyleyerek yerli halkın sempatisi ve güvenini kazandılar. Çerkesler ve Osetler bu durum karşısında daha çekingen davranırken Karaçaylılar ve Malkarlılar Almanlarla işbirliğine daha yatkın davrandılar. Eski Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ni yeniden kurmak isteyen Kafkasya halklarını Almanlar oyalama yoluna giderken neticede savaş aleyhlerine sonuçlanıp bölgeden çekilmek durumunda kalınca Kızıl Ordu bölgeye büyük bir saldırı başlattı. Karaçay-Malkar çetelerini yok edemeyen Sovyet yönetimi çareyi Karaçay halkını topyekûn Kazakistan ve Kırgızistan topraklarına sürgün etmekte buldu. Sürgün politikası bölgedeki Çeçen-İnguşlara ve Malkarlılara da uygulanırken Çerkes ve Osetlere dokunulmadı.

Yazdığı makalesinde Ahıska Türklerinin II. Dünya Savaşı'ndaki durumuna değinen Dr. Yunus Zeyrek, onların “vatan için” savaşmalarına, “vatan savunması”na tüm güçleriyle katılmalarına ve savaştan galibiyetle çıkılmasına rağmen vatanlarını kaybedip Orta Asya'ya sürgün edildiklerini,

sürgün planının daha savaş sırasında yapıldığını dile getirirken o zamandan bugüne birçok ülkede dağınık halde yaşayan Ahıska Türklerinin vatanlarına dönemedikleri, bunun için Rusların ve Gürcülerin ciddi bir girişimde bulunmadıkları gerçeğinin altını çizmektedir.

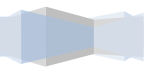
Kafkasya tarihi, Azerî-Ermeni ilişkileri konularında ülkemizde ilk akla gelen akademisyenlerden biri olan, bahsi geçen konularda birçok eser ve makalesi bulunan ve bu eser/projenin de yayına hazırlanmasında emeği geçen Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu, “II. Dünya Savaşı’nda Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri” başlıklı makalesinde, savaşta Kafkasya ve Bakü’nün stratejik önemine dikkat çektikten sonra makalesinin ilerleyen bölümlerinde petrol* için verilen mücadeleye, savaşın arka cephesine, Doğu lejyonları ve Azerbaycan lejyonları aşamalarına da değinerek savaşta adı geçen bölge ve halkın durumunu istatistikî bilgilerin de ışığında ayrıntılı bir biçimde mercek altına almaktadır. Yazara göre galibiyet elde edilirken Sovyet ordusunun teknolojisini Bakü petrolü harekete geçirmiştir ve bundan dolayı zaferde Azerbaycan halkının rolü büyüktür.

“İkinci Dünya Savaşı’nda Kazaklar ve Kazakistan” başlıklı makaleyi yazan Prof. Dr. Araylım Musagalieva, bu konuya olan ilginin Kazakistan’da gittikçe arttığına, Kazakların bu savaşta rollerinin önemli ve araştırılması gereken bir mesele olduğuna dikkat çekerek Bolşeviklerin 1920-1930’lu yıllarda uyguladığı siyasî reformlar neticesinde azalan Kazak nüfusunun savaştan sonra neredeyse yok olma tehlikesiyle karşılaştığına değindikten sonra birçok Kazak askerinin Kazakistan dışındaki topraklarda şehit olup esir düştüğünü, bunların sayılarının ve akıbetlerinin henüz tam olarak saptanamamış olduğunu makalesinde vurgulamaktadır.

Savaşı Kırgızistan’ın perspektifinden değerlendiren Yrd. Doç. Dr. Zuhra Altımuşova, Kırgızistanlı askerlerin savaş esnasında birçok çetin savaşa katılıp Berlin’e kadar gittiklerine, buna rağmen esir düşenlerin hainlikle suçlanıp, geri dönebilenlere çok acımasızca davranıldığına ve Sibiryaya sürüldüklerine değindiği makalesinde, Sovyet halklarının bu savaşta topyekün, çok büyük fedakârlıklarla Nazi Almanyası’na karşı direndiğini, Kırgızistan’ın da bu minvalde “cephe için” sloganıyla var gücüyle çalıştığını belirtmektedir. Ona göre cephe gerisinde halkın savaşın bütün zorluklarına göğüs germesi, kolhoz ve sovhozlarda sivil ve askerî ihtiyaçlara yönelik üretimlerini kat kat arttırmaları zaferde önemli paya sahiptir, cephedeki kahramanlıklar kadar değerlidir.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, Dr. Aidarbek Amirbek ve Dr. Ceren Gürseler’in birlikte oluşturdukları “II. Dünya Savaşı ve Özbekistan” başlıklı makalede, savaşın seyrini değiştirmeye yönelik Özbek halkının katkısının çok fazla olduğunun altı çizilmektedir. Diğer yandan savaş, Özbekistan ve Moskova’yı birbirine yakınlaştırdığı gibi uzaklaştırmıştır da. İşgücü ve kaynak açısından Özbekistan’ın gücünün farkına varan Sovyet yönetimi siyasî ve kültürel alanda politika değişikliğine gitti, bunun sonucunda Taşkent seferberlik ilan ederek SSCB’yi anavatan olarak

*Petrolün Bakü’deki tarihi, şehre ve Azerbaycan’a etkisi hakkında yazarın müstakil bir eseri de mevcuttur. Bkz. Nesrin Sarıahmetoğlu, Bakü/Petrolün Sihirli Dünyası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

tanıdığını gösterdi. Yakınlaşma bu manada gerçekleşse de devamlılığı olmadı, iki taraf açısından farklı hedef ve çıkarlar gözetildi. Bunun yanında savaş esnasında bazı unsurların Alman safına geçmesi, bağımsız “Türkistan”ın kurulması için Almanya ile işbirliğine gitmesi istenilen sonucu getirmedi, SSCB savaştan galip çıktı. Uzaklaşmayı da bu durum ortaya çıkardı; Stalin SSCB’de Rus kimliğini öne çıkardı, Ruslaştırma politikası aradaki mesafe ve güvensizliği arttırdı. Bu durum aslında SSCB içindeki bütün Türk halkları için geçerlidir.

“II. Dünya Savaşı ve Türkmenistan” başlıklı, önceki makaledeki iki isim (Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol ve Dr. Ceren Gürseler) ve Kanat Ydyrys imzası bulunan makalede savaşta Türkmen halkının Sovyet otoritelerine tam destek verdiği, Sovyet karşıtı bir durumun yaşanmayıp Alman tehdidine karşı savaşa katılma konusunda hiçbir tereddüt yaşanmadığı vurgulanırken önceki makalede de altı çizilen bir husus bu makalenin sonucunda da verilmektedir. Bu husus SSCB’nin savaş sonrası dönemde uyguladığı “böl ve yönet” politikasının Orta Asya Türk dilli ülkelerin ortak bir kimlik etrafında birlik olmasını engellediğini, bu durumun etkilerinin günümüzde halen yaşandığıdır. Eserin bütününde vurgulanan bir diğer önemli husus da II. Dünya Savaşı ile ilgili çalışmalarda cephe ve cephe gerisindeki Türklerin kahramanlıklarından, fedakârlıklarından, çabalarından, yaşadıklarından neredeyse hiç bahsedilmediğidir. Eserin hayata geçiriliş amaçlarından biri de budur.

Yrd. Doç. Dr. Barış Adıbelli tarafından kaleme alınan “II. Dünya Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Doğu Türkistan” adlı makalenin ilk kısımlarında XIX. yüzyılda Doğu Türkistan’ın bağımsızlık mücadelesi anlatılmaktadır. II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla bölgede değişen dengelerle birlikte Doğu Türkistan savaşın Pasifik ayağının yürütülmesinde önemli bir lojistik merkez hâline gelmişti. Savaş öncesinde ve savaş sırasında gerek Japonya’nın gerekse de Sovyetler Birliği’nin Doğu Türkistan’ın bağımsızlığını destekler gibi görünmesinin altında aslında kendi çıkarlarını gerçekleştirmek yatıyordu. Moskova, Japonya ile mücadelesinde ve Çin’in kontrolünde burada kurulacak bir kukla cumhuriyeti kullanmak istiyordu. Savaşın başlaması bu ülkelerin planlarını bozdu, çünkü ABD’nin Çin’le birlikte harekete etmesi Çin’in Doğu Türkistan’da güçlenmesini sağladı. ABD ve Batı, Sovyetler Birliği’nin Çin’e hâkim olmasını istemeyip Çin üzerindeki emellerinden vazgeçmesini sağlamak için Dış Moğolistan’ı savaş sonrasında SSCB’ye bıraktılar. 1955’te Doğu Türkistan, Çin Merkezî Hükümeti’ne bağlandı ancak Doğu Türkistan’da Uygurların bağımsızlık talep ve mücadelesi hep var oldu.

“II. Dünya Savaşı ve Türkiye” başlıklı makalede Prof. Dr. Vahdettin Engin, Türkiye’nin savaşa girmemesine rağmen birtakım ağır bedeller ödediğinin altını çizmektedir. Kayıp vermemek uğruna inatla savaşta taraf olmaktan kaçınılmasına rağmen bilindiğinin aksine Türkiye’nin savaşta binlerce askerini kaybettiği makalede vurgulanırken, Engin’e göre savaşın galiplerinin artık iyice belli olduğu 1944 ortalarında bile aynı tavrın devam ettirilmesi sonucunda Türkiye önemli bir kozdan olmuş, savaş sonrasında galipler yanında masaya oturamamıştır. Makalenin odağında Türkiye’nin savaştaki

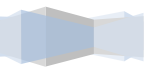

kayıpları yer alırken ara başlıklar altında Türkiye’yi savaşa dâhil etme çabalarına ve savaş sırasında yapılan görüşmelerde dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün bu konudaki ısrarlar karşısındaki tavrına, savaş sırasında Türkiye’de yaşanan bazı sıkıntılara değinilmektedir. Ancak makalenin ana başlığı düşünüldüğünde, II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin durumuna daha kapsamlı bir değerlendirme getirilebileceği söylenebilir. Eserin belki de en geniş makalesi bu olması beklenirken aksine, diğerlerinden daha dar kapsamda bir değerlendirmede bulunduğu, Struma Olayı, Varlık Vergisi, Irkçılık-Turancılık davası, vs. gibi bazı hususlara hiç değinilmediği gözlemlenmektedir. İnönü’nün savaş dışı kalma siyaseti ve genel olarak Türkiye’nin II. Dünya Savaşı sırasındaki dış politikasını başarılı bulan genel kanının aksine Prof. Dr. Vahdettin Engin, makalenin sonunda savaşta takip edilen politikayla Türkiye’nin kendine biçilen rolü oynamaya mahkûm edildiği eleştirisiyle okurlara “Hiçbir çıkar sağlanamadan bunca kayba uğranılmışken savaşa kıyısından da olsa dâhil olmak daha faydalı olmaz mıydı?” sorusunu sormaktadır.

“II. Dünya Savaşı’nda Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri” başlıklı yazısında Prof. Dr. Ulvi Keser, giriş bölümündesavaş öncesinde adanın genel durumu hakkında okuyucuyabilgiverdikten sonra bu dönemde İngiliz idaresinde altında bulunan Kıbrıs’ta İngilizlerin özellikle Türkleri sindirmeye yönelik politikalar takip ettiğinin, onları Türkiye’den uzaklaştırma gayreti içinde olduğunun altını çizmektedir. Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere asker ihtiyacını karşılamak üzere adadan asker almaya hız vermiş, zaten ekonomik olarak zayıf olan ada savaş nedeniyle iyice sıkıntıya düşmüş, gençler çareyi askere yazılmakta bulmuştu. Böylece İngilizler tarafından “Kıbrıs Alayı” oluşturuldu. Girit’te verdiği ağır kayıplar sebebiyle Almanlar adaya giremeseler de Kıbrıs İtalya tarafından bombardımana uğradı. Ayrıca İngiltere saflarında farklı cephelerde savaşan birçok Kıbrıslı da bu savaşta hayatını kaybetti. Oldukça ayrıntılı yazılan bu makalede savaşın sonlarına yakın gerçekleşen dikkat çekici gelişmelerden biri olarak Türkiye’nin 23 Şubat 1945’te San Francisco Konferansı’na katılabilmek amacıyla Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmesinin ardından bazı Kıbrıslı Türklerin bu haberi sevinçle karşılayıp Türk Silahlı Kuvvetleri çatısı altında savaşa katılmak istemesi gösterilmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Tuğba Eray Biber “II. Dünya Savaşı ve Yunanistan Türkleri” adlı makalesinde, Batı Trakya Türklerinin II. Dünya Savaşı’nın etkilerini fiilen hisseden ilk Türk topluluklarından biri olduğuna, İtalyan ve Alman saldırılarına maruz kalan toplumun en sıkıntılı dönemini Bulgar işgali sırasında yaşadığını dikkat çekmektedir. Savaş bittiğinde ise bu kez de Yunan İç Savaşı’nda komünist çetelerden zarar gören Yunanistan Türkleri, her iki olayda da (II. Dünya Savaşı ve Yunan İç Savaşı) hükümetin yanında yer almışlarsa da baskı görmekten kurtulamamışlardı.

Ayşegül İnginar Kemaloğlu tarafından kaleme alınan “II. Dünya Savaşı’nda Bulgaristan’da Türk Azınlığı” başlıklı yazıda, Bulgaristan’daki Alman yanlısı faşist iktidarın politikaları altında buradaki Türklerin eğitim ve kültür açısından geri kalmaya mahkûm edilmesinden sonra savaşla birlikte bu toplumun ekonomik olarak da sıkıntıya girdiğine, daha da artan hak ihlallerine uğradığına vurgu

yapılmaktadır. SSCB'nin Bulgaristan'ı işgal edip iktidara Komünistlerin geçmesi ilk zamanlarda Türkler için umut olsa da gelişmeler hiç de istenilen gibi ilerlememiş ve ülkedeki Türk azınlık yine bir baskı ve asimilasyon politikası ile birlikte kitlesel bir göçe de maruz kalmıştır.

Eserde Kırım Türklerinin savaştaki durumlarını değerlendiren Doç. Dr. Giray Saynur Derman, "II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya Türkleri ve Müslümanları" başlıklı makalenin de yazarı olarak karşımıza çıkıyor. Savaşta Almanlar tarafından işgal edilen Yugoslavya coğrafyası büyük zarar görmüş, savaşın devam ettiği yıllarda aşırı milliyetçi Sırp gerillalar 100.000 Müslümanı katletmişti. Savaşın sonuna gelene kadar gelen komünist Yugoslavya idaresinin Türklere kültürel, dinî, siyasî ve iktisadî baskılar uygulamaları sonucu binlerce TürkTürkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştı. Sırp-Hırvat çekişmesinde de Müslüman nüfusun göçe zorlanması, katliamlarla azaltılması her iki tarafın çıkarına olmuştu. Yazara göre bu coğrafya yalnızca Osmanlı hâkimiyetinde görece sakin ve çatışmasız bir dönem yaşarken Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte sıcak ve soğuk çatışmaların yaşandığı, Türk ve Müslümanların "etnik temizlik"lere maruz kaldığı bir bölge haline gelmiş, yakın tarihte de bu bağlamda yaşananlar arkasında bütün dünya kamuoyunun bildiği büyük dramlar bırakmıştır.

Sinem Dağkiran'ın yazdığı savaşta Romanya Türklerini anlatan makalede, II. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Romanya'daki Türk varlığının iyice azalmış olması ile birlikte savaş döneminde buradaki Türklerin Türkiye ile bağlantısının kesilmesinin de etkisiyle bu nüfusun savaştaki faaliyetlerine dair elde çok da fazla bilgi olmadığını öğreniyoruz. Romanya savaşın başlangıcında savaşın dışında kalmaya yönelik bir politika izlese de kısa süre sonra Almanya tarafında savaşa dâhil olmuştu. Savaşın bilinen akıbetinden sonra Sovyet kontrolüne giren ülkede komünist bir idare kurulmuştu. Bu yönetimin baskısına dayanamayan ve Türk nüfusun en yoğun olduğu Dobruca'daki Türkler, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi göç etmek durumunda kalmışlardır.

Eserin Sibiryalı Türkleri ile ilgili bölümünü kaleme alan Liasan Şahin, "II. Dünya Savaşı ve Avrupa'daki Tatarlar" makalesinde Avrupa'ya dağılmış bulunan Tatarların savaştaki durumlarına değiniyor. Batı ile Sovyetler Birliği arasındaki Doğu Avrupa'da savaşın en yoğun çarpışmaları yaşanırken savaş sonrasında da bu bölge adı geçen iki tarafın siyasî ve ideolojik çekişmesinin etkilerini çokça yaşadı. Yüzbinlerce insan savaşta hayatını kaybetti, yüzbinlercesi de göç ya da sürgüne maruz kaldı, muhaliflikle suçlanarak tutuklandı, idam cezasına çarptırıldı; katliamlar, yağmalar, ölüm kampları ve şiddet kaderleri oldu. Yazar, Tatar topluluklarından özellikle Litvanya ve Romanya Tatarlarının yaşadıklarının bu duruma açıklayıcı bir örnek olduğunun altını çizirken Finlandiya Tatarlarının nispeten daha az kayıpla bu dönemi atlattığını belirtmektedir.

"II. Dünya Savaşı'nın Suriye Türkmenlerine Etkisi"ni yazdığı makalesinde Miray Vurmay Güzel, Suriye Türkmenlerinin tarihine kısaca değindikten sonra Türklerin I. Dünya Savaşı sonrasında bu bölgede "yok hükmünde" sayılarak uğradığı baskının II. Dünya Savaşı'nda daha da arttığını, Hatay'ın anavatanına katılması ile birlikte bu baskı ve baskı açısının iyice derinleştiğini dile getirmektedir. O

dönemde bölgede yönetimi elinde bulunduran Fransa'nın savaşa katılmasından dolayı süreçten etkilenen Suriye Türkmenleri, Soğuk Savaş döneminde de Fransız mandası döneminin yansımalarını yaşadı, baskı ve zulümlere maruz kaldı.

Daha önce iki makalede isimlerini gördüğümüz Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol ve Dr. Ceren Gürseler, eserin son makalesi olan “II. Dünya Savaşı Sürecinde Orta Doğu ve Türkler”i Dr. Celaleddin Seyyedi ile birlikte kaleme almışlar. II. Dünya Savaşı'nın bölgede derin ve kalıcı izler bıraktığına dikkat çekilen makalede, bu bölgedeki Türklerin maruz kaldığı ortak olumsuz tesir olarak baskı ve asimilasyon politikaları görülmektedir. Bu bağlamda Mısır'ın Türkiye'ye komşu olmamasından dolayı II. Dünya Savaşı sürecini daha yumuşak geçirdiğini, Suriye ve Irak'ta şiddetin yaşanması ve bunun sonucunda Türkmenlerin Türkiye'ye yerleşmesi sebebiyle daha sert etkilere maruz kaldığı belirtilirken İran'da ise Türk ve Kürt milliyetçiliğinin doğuşu bu gelişmelerin bir sonucu olarak dikkatimize sunulmaktadır.

Kuşkusuz “Türk Dünyası” kavramı, tüm Türk halklarını kapsayan bir kavramdır. Günümüzde Orta Asya, Türkiye, Kafkasya, Rusya Federasyonu, Doğu Avrupa, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında dağılım gösteren Türk topluluklarını, Türk devletlerini ve bununla birlikte belki de tüm dünyaya yayılmış Türk diasporasını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bazı devlet ve toplulukların eserde değerlendirilmediği görülmektedir. Mesela “II. Dünya Savaşı'nda Kafkasya” başlıklı makalede bölgedeki Türk halklarından yalnızca Karaçay-Malkar halkına değinilmektedir. Ancak ardından gelen iki makalede Ahıska Türklerinin ve Kuzey Azerbaycan Türklerinin ayrıca değerlendirilmesi bu durumu kısmen de olsa telafi eder gibi gözükmektedir. Bu bağlamda eserde savaşta SSCB ve İngiltere tarafından işgal edilen İran'daki Türklerin (O dönemde İran'ın %25'ini oluşturan Günay Azerbaycan Türkleri ve Türkmenler) durumu hakkında müstakil bir makalenin olmaması eksiklik olarak değerlendirilebilir. İran'daki Türkler hakkında sınırlı bir bilgiyi ancak “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Orta Doğu ve Türkler” başlıklı makaleden edinebiliyoruz. Eserde bazı halklarla ilgili bilgiye rastlanılmaması kaynak ya da konuyla ilgili uzman eksikliğinden dolayı olsa gerektir. Bu durumun aksine; Romanya Türkleri müstakil bir makalede değerlendirildikten sonra hemen arkasından gelen “Avrupa'daki Tatarlar” makalesinde de yine bu halkın savaştaki durumundan peyce bahsedilmektedir. Bu türden tekrar son iki makalede Suriye Türkmenleri açısından da karşımıza çıkıyor. Hem müstakil bir makalede hem de “Orta Doğu ve Türkler” bahsinde Suriye Türklerinin değerlendirilmesinin yapıldığını görüyoruz. Aslında sadece bu şekilde değil, farklı kişilerin yazdığı makalelerin bir araya toplanmasının getirdiği genel bir problem olarak özellikle makalelerin giriş bölümlerinde ve savaşla ilgili genel değerlendirmelerde tekrarlar ister istemez karşımıza çıkıyor.

Nükleer silahın ilk kez kullanıldığı, toplu ölüm ve katliamların yaşandığı, Holokost olarak adlandırılan Yahudi Soykırımı ile hafızalardan silinmeyecek olan II. Dünya Savaşı birçok ilke sahne olduğu gibi

birçok önemli sonucu da doğurdu. 60 ülkenin dâhil olduğu savaşta yaklaşık 65 milyon insan hayatını kaybetti. ABD ve SSCB savaştan iki büyük güç olarak çıktılar, bu durumun getirdiği iki kutuplu dünya düzeni ile birlikte Soğuk Savaş dönemi başladı. Her ne kadar Türkiye savaşta tarafsız bir siyaset izlemeye çalışıp savaşa dâhil olmamayı seçse de savaşın bütün olumsuz şartlarını yaşadı, savaştan sonra oluşan yeni Dünya düzeninde Batı Bloku'nda yer aldı. Türkiye dışında Avrupa'dan Çin'e kadar farklı coğrafyalarda, farklı devletler içerisinde yaşayan Türk halkları savaşa hem cephelerde hem de cephe gerisinde büyük fedakârlıklarla dâhil oldular, galip gruba önemli katkılar sağlayıp kahramanlıklarda bulundular. Savaşın etki ve sonuçlarını bütün boyutlarıyla yaşadılar, sürgünlere uğradılar, vatanlarından ayrıldılar. Bu çalışma II. Dünya Savaşı'nın Türk halklarına etki ve yansımalarını bütüncül bir yaklaşımla ele alan ilk çalışma olarak konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılara kuşkusuz önemli bir kaynak eser olmasının yanında görsel zenginlik, kolay ulaşılabilirlik avantajları ile konuya ilgi duyan genel okuyucu kitlesinin de bilimsel gerçekler ışığında bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır.

